

COMENIUS TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA
SÁROSPATAK

A MARTONYI BETLEHEMES
- Szakdolgozat -

Konzulens tanár:
SZENTIRMAY LÁSZLÓ

Készítette:
KASSAI TIBOR
1987.

TARTALOMJEGYZÉK

I.	old.sz.
1./ Téma indoklása	1
2./ Martonyi	2
3./ Karácsonyi szokások Martonyiban	4
4./ Mi is az a betlehemezés?	5
II.	
1./ Martonyi betlehemezők és eszközeik ...	8
2./ A játék betanulása	12
3./ A Martonyi betlehemezés	13
4./ A játék tartalmi elemzése	25
5./ Szöveg, ének, mozgás	27
III.	
Hogyan viszonyulunk ma a betlehemezés- hez	28

A témaválasztás indoklása:

Dolgozatomban egy martonyi betlehemezést rögzíték és elemzek.

Miért egy martonyi-népszokást?

Martonyiban születtem. Ez a falu hagyományaival együtt pusztulófélben van. A ma itt élő fiatalok elköltöznek, jobb lehetőségeket keresnek. Nagyszüleink, olykor szüleink életéből is csak fogalmakat ismernek, / fonóház, betlehemezés, marokszedés, tilolás / de tartalom ezen fogalmak mögé ritkán párosul.

Az 1985 karácsonyában felelevenített betlehemezéssel - és e dolgozattal is - a betlehemezés szónak szeretnék tartalmat adni.

A betlehemezés a népszokások közül jogtalanul merül feladásba, hisz a leglátványosabb és legtartalmasabb szokás.

Martonyi egy 672 lelkes kisközség.

/ 1982-es adat / Borsod Abauj Zemplén megyében, a hajdani Borsod megyében. A falut közúton Meszes és Szalonna felől lehet megközelíteni.

A legközelebbi vasútállomás Szalonnán van. így az ingázó lakosok / munkalehetőség helyben nincs / naponta 3-4 órát utaznak munkahelyük felé. A Rakacai-tótól 2 km-re fekszik a község, így fontos üdülőkörzet lehetne.

A három falunak / Meszes, Szalonna, Martonyi / közös tanácsa van szalonnai központtal.

Martonyihoz tartozik még Kőbölkút- tanya, ahol még ma is 6 család él, dacolva a közlekedési nehézségekkel. / A világháború közötti időben telepítették ide a tótokat Derenkről, a Horthy vadászpark területéről, mivel ott orv-vadászatból éltek. /

A tanyán egy földesúri kastély áll, ma tévesz raktár!!/ Ennek figyelembe nem vétele lehet, hogy értékes emléket hagy pusztulni.

Martonyi hátarában emelkedik a környék legmagasabb hegye / 514 m / a Szár-hegy. A hegy oldalán található pálos kolostor a XIV. században épült. A ma még álló falak!!/ erősen pusztulófélben vannak, de még így is csodálatos élményt nyújtanak.

A hegy tetején a 70-es évek elejéig egy kilátóból lehetett gyönyörködni a természetben, olykor, tiszta időben, még a Kárpátok vonulatát is fel lehetett fedezni. A kilátót azóta sajnos lebontották, és új nem került a helyére.

A község területén egyre több ház üresedik meg, amit a cigánylakosság vásárol meg. / Eladásra vár jelenleg is egy 1866-ban épült ház, ami hajdan iskola volt. /

Már csak az öregedő lakosság őrzi a falu szokásait, hagyó-

mányait, emlékeit.

Az ország területén sok ilyen kis falu vár segítségre.

Az ilyen kisközségek hagyományainak, szokásainak ápolásával, felelevenítésével tudjuk csak átvinni az ifjabb nemzedékbe a magyar nép örökét.

Igy tudjuk megőrizni századokon át magyarságunkat.

A martonyiak ma is vallásosak, reformátusok és katolikusok megközelítőleg egyforma arányban élnek a faluban. A katolikusok azonban nagyobb tiszteletben tartották a nap-tári , vallásos ünnepeket, mint a protestánsok.

A Karácsony központi helyet foglalt el a martonyi parasztkultúrában is. Régi fényét ma sem veszítette el, csak átalakult az újabb igényeknek megfelelően. A helyi jellegzetességek, egyedi vonások elhalványulásával .

A karácsonyra készülődés már az adventben megkezdődik. / advent: várakozás, a karácsonyt megelőző 4 hét. / Ez idő alatt hétköznap is van istentisztelet a templomban. Martonyiban is él a karácsonyfa állítás hagyománya. A karácsony előtti napokban a férfiak az erdőből hozták a fenyőfát. A kisebb gyerekek előtt ez titok volt, ők úgy tudták, " a Jézuska hozza."Az idősebb gyerekek már részt vettek a fenyő "öltöztetésében", díszítésében. Így lett a fiatal fenyőből karácsonyfa.

Karácsonyt megelőző napon, a "vilijáján", aki csak birt, a falu apraja-nagyja, templomba ment. "Templom után " a rokonok, ismerősök felkeresték egymást, "kántáltak" az ablak alatt./ kántálás:énekléssel egybekötött köszöntés./ A kántálás egész karácsonyban tartott. A kántálókat megajándékozták dióval, pénzzel, a közelebbi ismerősöket megvendégelték.

Ezek a karácsonyi szokások ma is élnek, nem él azonban az 50-s évek közepétől a betlehemezés. A betlehemesek mókázása az utcán, játéka a házakban, színesebbé emlékezetesebbé tette az ünnepeket.

Mi is az a betlehemezés ?

Tekintsünk túl Martonyi határain, nézzük meg általános jellemzését, kialakulását.

A Magyar Néprajzi Lexikon szerint a betlehemezés: "több szereplős, dramatikus játék; a legnépszerűbb karácsonyi paraszti misztériumjáték." Az új Magyar Lexikon meghatározása: „egyes helyeken ma is élő színjátékszerű népszokás. " Verses és énekes szövegét karácsony előtt, házról-házra járva adják elő, énekes táncos játék kíséretében.

Valószínűleg a pogánykori téli napfordulóval kapcsolatos szertartások és a keresztény misztériumok keveredése.

" Nincs egyetlen olyan jelenete, vagy kelléke a betlehemesnek, melynek ne tudnánk teljesen hitelt érdemlően, mind a pogány, mind a templomi származását, illetve szerepét kimutatni."

/ Schram Ferenc: Betlehemes játékaink./

A középkori egyházi templomban előadott Jézus születése / Nativitas Christi / kikerülve a templomból, a néppel tovább élt. A századok során sok változáson ment át. A középkortól kezdve a katolikus egyház szertartásai karácsonyi énekei, továbbá a szerzetesek és a tanítók által ideplántált színjátékszerű mozzanatok épültek be a karácsonyi játékba. A századok során népi formai változatai alakultak ki.

Dümötör Tekla kronológiailag három részre osztja a betlehemes játékokat, úgy, mint kora középkori latin liturgikus játék. / a XI-sz-tól az istentisztelet része, /

A XVII-XVIII. sz.-ból is ismeretes barokkos félénepi játék jelenti a második korszakot. E kort felölelő karácsonyi betlehemes előadások már ismertebbek előttünk. Elsősorban diákok előadásairól szólnak a tudósítások. Az első magyar írásos emlék is a XVII. sz.-ból származik, s iskolai előadás céljára készült.

A XIX. sz.-tól a betlehemezés 2 fő formáját ismerjük. Az élő szereplőkkel és a bábokkal előadott, úgynevezett bábtáncoltatásos betlehemezést.

A magyar betlehemezés, táji - etnikai változatainak ismertetése azonban sok kötetet föltene meg. Itt másra nem vállalkozhatok, mint kiragadni egy falu /Martonyi / betlehemes szokását.

Az 1985-ben felelevenített betlehemezés a felszabadulás utánról való, az idősebbek más szöveggel játszották.

Amit rögzíteni tudtunk, az egy szokásmodell, mely a megfelelő alkalommal újra meg újra megvalósul. A szokást gyakorlók tudatában, a cél olykor csak így fogalmazódik meg: "szokás, hátazért csináltuk". Ez a szokás azonban élményt adott a játszóknak és a nézőknek egyaránt, melyre még ma is szívesen emlékeznek. / A későbbiekben említek máig fennmaradó történeteket. / A közösen átélt élmények erősítették a faluközösség összetartását. A betlehemesek játékát, jókívánságait a házigazda borral, olykor az ünnepi asztalról étellel köszönte meg, mindig jutott pénz is az étel-ital mellé. A népszokásoknál gyakori az adományozás, ami mindenképpen ösztönzőleg hatott a népszokását gyakorlókra.

Eredetileg is csak esztétikai funkciója volt a betlehemezésnek, mely az ünnepélyes alkalmat énekkel, játékkal kívánta széppé, emlékezetessé tenni.

A martonyi betlehemesek heten betlehemeztek. Négy pásztor, két angyal és az öreg.

A szomszéd faluban, Meszesen, még egy karácsonyfás is járt a betlehemessel.

Szalonnán, a másik közeli faluban, azonos a betlehemesek összetétele a Martonyiével.

Az egyes szerepekre nem volt meghatározott kor, bárki lehetett, de általában az angyalok voltak a legfiatalabbak és az öreg a rangidős. Az évek során a szerepek cserélődtek, Ésik Pista bácsi angyalként kezdte és végig járta a ranglétrát.



/ 1. kép /

ÖREG

A karácsonyi, népi színjáték középpontjában a kifurdított bundát viselő ÖREG áll, / 1. kép / aki egy süket pásztor. Tréfás félrehallásai adják a humor fő forrását.

Nyúlszőr álarcán kenderszakáll csüng a földig, száján piros rongy nyelv lóg ki az álarcon.

Ez illesztővé tette a gyerekek előtt, akik könnyen elsírták magukat, ha meglátták.

Oldalán fémkulacsokban vaskarikák csörögnek. Ezzel hívja fel a kutyák figyelmét, akik ugatásukkal még tetőzték a zajt a betlehemezők körül. Fabaltájával riogatja az utcán levőket, akik előre elkerülik, ha tehetik, de ha nem sikerül, akkor előlép az Öreg:

" Jézuskának bocskorára!"

Ami azt jelenti, hogy "pótolnia" kell Jézuska cipőjéhez.

Az öreg nyomatékot ad kérésének a baltájával.

A faluban az ilyen erőszakos kéregetést nem ítélték el, sőt virtusnak tekintették.

Az utcán lévő gyerekek, fiatalok bosszantják az öregel:

" Öreg, törd fel a röget "

" Öreg, fúrd meg a röget! "

A vén pásztor ilyenkor kergeti a csúfolókat, s jaj annak , akit utolér.

Az oldalán levő vászontarisznyát igyekszik megtölteni mindeféle élelemmel, így egy helyre kerül a sütemény, kolbász, kenyér, szalonna.

Sipos Gábor bácsi / 67 éves / mesélte, hogy mikor ő volt az Öreg, "Bódvaszilason" is betlehemeztek. Az egyik család meghívta őket az asztalhoz, hogy egyenek töltött káposztát. Gábor bácsi megfogta a fazekat, és a benne lévő töltöttkáposztát a tarisznnyába öntötte, a már addig összegyűjtött élelem mellé. A káposztából senki sem evett.

Az Öreg legismertebb történetét a faluban talán mindenki ismeri, aki hallgatta már idősebbek visszaemlékezéseit. Nagy István / 60 éves / volt az Öreg. Fölment az egyik ház padlására összeszedni a kolbászt, szalonnát. Észrevette a gazda, elvette a létrát a padfeljárótól és odatolta a moslétos üstöt. A padlásról lejövet az Öreg az álarctól nem látta, hogy nincs ott a létra és beleesett a moslétos üstbe.

Ezt a történetet azóta anekdotaként emlegetik.

Ő volt az, aki még karácsonykor is megengedhette magának, hogy így vessen keresztet.:

" Kacsa, liba, pecsenye "

esetleg

" Kacsa, pica, pecsenye "

Megtiszteltetésnek számított, ha valakit Öregnek választottak.

A vén pásztor társai a PÁSZTOROK, akik elmondják " szép dalukat " , jókívánságaikat és csekély javaikból szívesen ajándékoznak Jézuskának. / 2. kép /



/2.kép /

Az első pásztor a csoport vezetője, ő a házkérő, ő folytat párbeszédet az öreggel, a pásztorok közül ő szólal meg először mindig.

A ruházatuk a betlehemesek közül a legdíszesebb, A bő fehér vászongatyát és bő ujjú fehér inget színes selyem-szalag fűgja össze. A fekete bőrcsizma mindig ragyog a lábukon.

A pásztorok sapkája egy nemezeti színű papír gúla / 7.kép / amelynek tetejét, hosszan lelógó papírszalagok és ezüst kereszt díszíti. Hasonló díszítésű a pásztorbot is.

/ 3. kép ./ A botra csörgő vaslapokat szögelték fel, talpára pedig gumialátétet. A dalok ütemének kopogásánál színesítette a hangzást a csörgés és a tompa koppanás.



/ 3.kép /
Pásztorbot

a./ kereszt, kszívalakú lemezek, c./ vaslapok, d./ gumitalp
e./ szalag

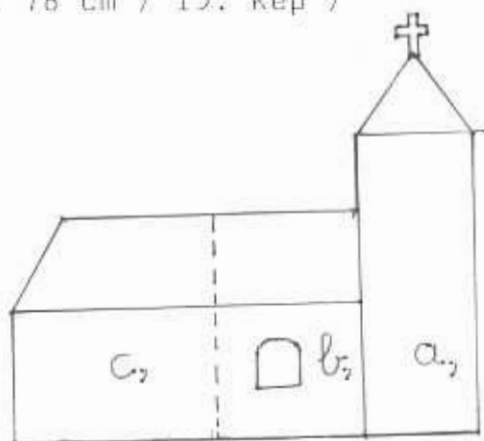
Az ANGYALOK lépnek be először a házba. Ők köszöntik a házigazdát. Kiválasztásuknál fontos volt a vékony hang és a lányos arc.

Minisztráns ruhát viselnek, fejükön a pásztorokéhoz hasonló sipka. / 4. kép /



/ 4. kép /
"Nem csinálunk semmi rosszat, csak elmondjuk
szép dalunkat "

Az angyalok hordják a B E T L E H E M E T , a házilag készített kis templomot. A templomtorony magassága 67 cm, oldalméretei 35 x 78 cm / 15. kép /



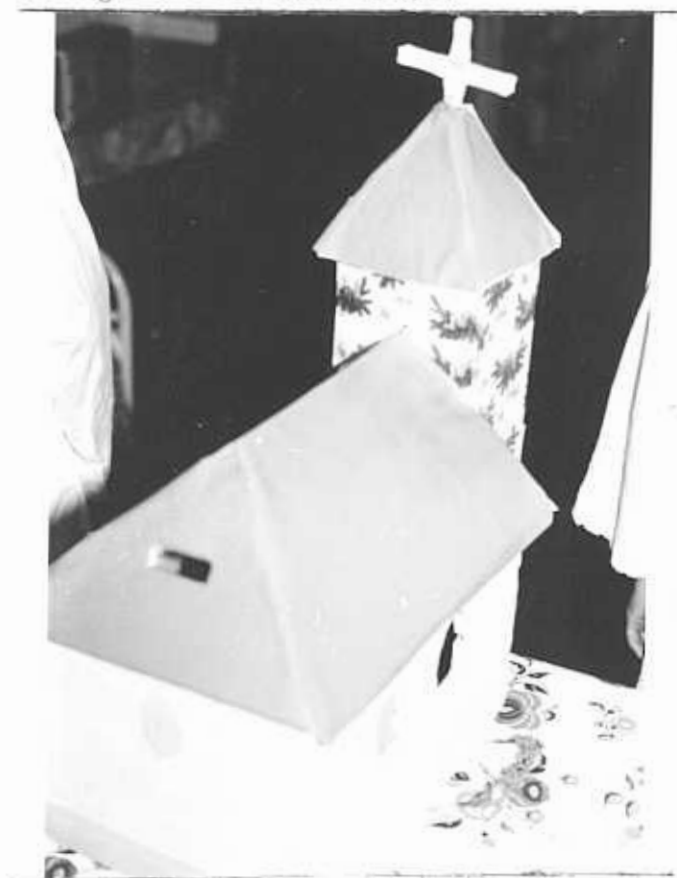
/ 5. kép /
A betlehem

a./ torony, b./ templom eleje, c./ persely /templom
hátulja. /

Belül három részre tagolódik: torony, templom eleje, és hátulja. A toronyba kisharangot rögzítettek, a torony alján gyertya világította meg a templom elején látható betlehem jelenetet. A gyertyát az angyalok gyújtották meg belépés előtt.

A középső részben egy karácsonyi jelenetet alakítottak ki kis bábokból, vagy kis szent szobrocskákat helyeztek el. Ezt a jelenetet mindig asszonyok vagy lányok állították össze.

A templom hátulján keresztül kellett bedobni a pénzbeli adományt, mint egy perselybe. / 6. kép /
Az eszközöket és az öltözéket mindenki magának készítette. Az elosztás is egyenlő alapon történt, mindenki egyenlően részesedett a játék időköre után.



A persely

A játék betanulása november végétől kezdődött, ekkor már szünetelt a gazdasági munka, rövidültek a nappalok. / A téli ciklus ezért is foglalhat magában egy sor ünnepet, szokást: Luca, karácsony, aprószentek, vízkereszt, farsang/

A betlehemesek összejöttek a "tanító" házánál, aki-nél általában írásosan is megtalálható a játék szövege. Erre azonban ritkán volt szükség, hiszen tökéletesen emlé-kezett minden apró részletre,

Az utolsó "tanítók": Taskó János / sajnos már nem él / Sipos Gábor és Ésik István / 55 éves / akik segítettek a felelevenítésben és betanításban is.

Az újabb generáció belenőtt a játékba, az idősebbek kiléptek, fiatalok váltották fel őket. Az öreg szerepére került a legtalpraesettebb fiú. Az ügyesebbek változtattak a szövegen a szituációnak meg-felelően. A népi színjáték karácsony viliáján kezdődött, Estefelé a Kőből-kút tanyán jártak végig minden házat. A nagy bemutatkozás a vilija este a katolikus templomban volt. / 7. kép /



A templomban

A mise előtt mutatták be a falunak.

A betlehemezés ma ismét visszakerül sok helyen a templomba. Baktakéken 1986 karácsonyában a mise előtt eljátszották Jézus születését. Hasonló tendenciáról Ortutay Gyula is tesz említést az 50-es években. Karácsony első napjának délutánján a faluban folytatódott a betlehemezés. Minden házba beköszöntek. Az utolsó napon szomszéd falvakban, vagy még messzebb is elmentek Jézuskát köszönteni. / Szalonna, Bódvaszilás, Perkupá / A csoport közösen döntötte el, hogy hová mennek, melyik faluba. Általában ismerősüket, rokonokat látogattak meg, és ilyenkor máshová is benéztek akkor. Sipos Gábor bácsi büszkén emlegeti, hogy „Bódvasziláson” sokan a martonyi betlehemezt tartották a legszebbnek.

Ha két betlehemes csoport összehatalálkozott, megpróbálták kiszorítani a másikat a faluból, ez súlyos verekedésbe torkolhatott, ahol a pásztorbot és a fabalta súlyos fegyverré változott. Erre szerencsére ritkán került sor.

A martonyi betlehemezés

A játék hol tágasabb, hol szűkebb helyen, különböző elhelyezkedésű szobában bonyolódik le. Még ettől is jelentősebb a közönség változása, másképpen viselkednek ismerősüknél, a papnál, másképp a paraszt-házaknál és másképpen a templomban.

A betlehemesek "minden házba benéztek" Az 1. pásztor köszönt be a családhoz.

A betlehemesek mindenházba bementek. Az 1. pásztor köszönt be a családokhoz, ekkor nem ment be a házba, csak benyitott az ajtón.

1. pásztor: Szabad-e betlehemet? / vagy Szabad-e
a Kisjézuskát dicsérni ?/

/ Megvárta a választ, ha "igen" akkor a két angyal
lépett be először a házba, a betlehemmel a kezükben, amit
lehelyeztek az asztalra és két oldalára álltak.

1. angyal : Dicsérvén jöttünk az urat,
Ha a gazda ki nem ugrat.
Nem csinálunk semmi rosszat,
Csak elmondjuk szép dalunkat.

2. angyal: Minden házban szól az ének,
Minden házba ma betérnek.
Elhoztuk kis templomunkat,
Elmondjuk most szép dalunkat.

Angyalok:



Mennyből az angyal lejtő kovácsok pümpök,



Hogy betlehemi szentek mennyből kövöltek

Pásztorok: / dal / / Mind az ajtó előtt éneklik /



Ti - nek tel - je szin - te - szel kán hoz - ta
szel - te - tet egy kis - a - d - né - künk Dá - vid



vi - lág - ra
vá - ro - sá - ban Jé - gye - lün, is - te - nem

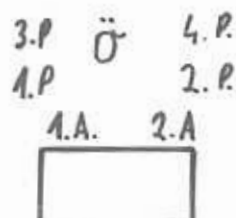


ke - csy ke - rly, ho - dol - va imád e - sze - les vi - lág

1. pásztor: / belép, a sorok előtt botjával koppant /

Hárompusztát is bejártam,
Árkonbokron átugrottam,
De oly örömet mint e tájon,
Sehol se láttam az egész világon.
Egy kicsit átvagyok fázva,
Még se jöttem tán hiába.
Van jó csörgő a markomban,
Ez kísérfen a dalomban.

/ Az 1. angyal mellé áll /



2. pásztor: /u.a./

Hopp uram, grácia léssen engedelem,
Hogy e házban bátran szót emelek.
Messziről jöttem alighogy lihegek,
Ha megengedik én is lepihenek.

/ A 2. angyal mellé áll, az 1. pásztorral
szembe fordul /



/ 8.kép /

4. pásztor beköszönt

3. pásztor : / u.a. /

Hárman vannak még kint vélem,
Hárman állanak még kint tétlen.
A leghátsó ő a legjobb,
Mint a csiga ugrik nagyot.

/ Az 1. pásztor mellé áll. /

4. pásztor : / u.a. / 8.kép /

Szerencse-békesség lakozzék veletek,
Oly boldog vagyok e megszentelt helyen.
Jézusunkat jöttünk mi imádni,
Engedjétek meg nékem elmondani.

/ Pásztorok / A dalt ütemére kísérik a bot kopogtatásával /



Én nagy örömet, most született, az akire a föld épült

Mára kongan ég a lény, isteni kisért szűznek ölébe.



Egyre páztor, jő, kőszöl, nincsen a föld edes bolygóját!

/ dal /

/ Az udvarról csörgés hallatszik - az ÖREG /

1. pásztor: / kikiállt / Ki zörög odakint?

Öreg : Én vónék az öregapátok.

1. pásztor : Gyűjjön be kend, öregapánk!

Öreg : Én-e?

1. pásztor : Kend, kend!

Öreg : Hm-hm. Hát egy nagy szál kolbászt tudnátok-e
a nyakamba akasztani?

1. pásztor : Nem biz, még szalmakötelet sem.

Öreg : Hm-hm. Egy nagy tál töltöttkáposztát akasztanátok-e a nyakamba?

1. pásztor: Még moslékot se.

/ Az öreg belöki az ajtót és beugrik rajta /

Öreg : Jajj, olyan nagyot ugrottam, hogy majd belyukad a hasam.



9.kép

Adj Isten jó reggelt / nem a napszaknak megfelelően / a házigazdának. / 9.kép / De tyúkhússal lúdhússal, jól ellássatok, mert nem jöttem én az urakat instrálni, hanem jöttem pásztortársaimmal betlehemet járni. Ti pedig fiaim ne hátráljatok, hanem énekeljetek. Most pedig félre innen mindenki én egy kicsit

lepihenek.

/ Lefekszik a pásztorok közé /



„én egy kicsit lepihenek”/

10. kép

pásztorok: / dal /



Elkelhetek már nagyokaválti, de bírja a nyáron, ha megízé, úgy találva



afogy igen állat : Országunk hát, juhászok, állatiemi pásztorok!

1. angyal : Pásztorok, mit ajándékoztok a Kisjézuskának?
/ Meghajlik a betlehem felé /

1. pásztor: Azt hoztam el ide néked,
Aki imád szeretet téged,
Hogyha én is gazdag leszek,
Egy kis gidát adok neked.

2. pásztor:



" Amim van " /11.kép /

/u.a./ Ime én is felajánlom,
Amim van Kisjézusom,
De kevés mi t adhatok,
Mert biz én is szegény vagyok.

3. pásztor : /u.a./

Van nekem egy kívánságom:
Édes Jézus hadd meglátnom,
Mire felnő kicsiny szolgád
Boldog legyen Magyarország

4. pásztor: /u.a./

Mit adhat egy szegény pásztor
Kinél a pénz sosem táncol,
Amit ad az én gazdám,
Azt fogadd el kicsiny szolgám

1. pásztor : Jöjjön öreg oferára

Öreg : Hova? Mariskához fel az ágyra / A család
egyik női tagját nevezi meg /

1. pásztor: Oferára

Öreg : Fel az ágyra rogfára
/ letérdel a betlehem elé 12. kép /

Oh, én édes Kis Jézusom, de szegények vagyunk is
mi mind a ketten.

Te itt a jászolban a szénán, én meg itt a földön
fekszem.

De Jézusom, te tudod a legjobban, hogy ezen a
világon semmi sincsen, egy öreg, vén bakkecskén
kívül.

De ha ennek kis gidája lenne - ami sose lesz -
azt rögtön neked adom.

De Jézusom eddig én ígértem, most már te adjál
is valamit.

Én nem kívánok sokat, csak egy nyáj juhok cse-
repes akollyal, legalább olyat mint a martonyi
téesznek van.

Aztán meg tudod ugyis öreg vagyok, engedd meg-
látnom, hogy milyen szép és jó Magyarország,
aztán nem bánom ha meghalok.



12. kép / „most már te adjál”

Pásztorok: / A dalt ütemére kísérik bot kopogással /



Szellemi jó pásztorok, így szól az angyal hozatalok:
Vt, his az a csillag ragyog, egy rossz istület találta
De figyeltek elindulni, jöjjetek jézust imádni!



Diadal legyen istennek, béke legyen az embereknek!
Jene a jézusokan uralkod, felelős kegyes megállítók.
Kövéadás és szertartás, mely a felmelegítő élet.

1. pásztor: Vessen öreg keresztet!

Öreg : Nincsen nálam peres.

1. pásztor: Keresztet!

Öreg : Aha, keresztet

/ Keresztet vet:/ Tyúkhús, lúdhús, kacsa, liba
/ picca / pecsenye, egy liter bor jól csúszna,
ha volna
Majd ad a gazda!

Pásztorok: / A dal ütemére kopognak /



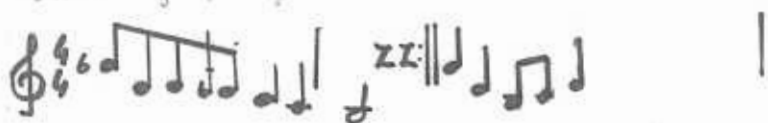
De Isten adja meg, s ha enné gazdagabb, több meg az Isten



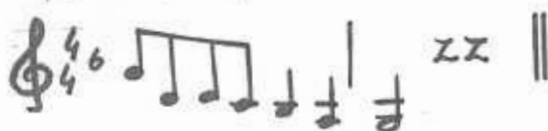
pénzt, s kamuráját! Istentőlre ugyan ezek rajon éléje,



szalonája pedig hísz-ha mine vidua. Adal kőház, szalonja



pásztoroknak jó volna! Éj-haj, seje-haj,



egy elme gyöny, mint a raj!

Megindulnak kifelé, az angyalok jönnek ki
utoljára, hogy a gazda betudja tenni a persely-
be a pénzt.



13. kép "Az isten áldja meg "



14. kép

A játék tartalma

Mielőtt megismertem a betlehemezést, nem tudtam, hogy mi az, ha kérdeztem a játék tartalmát elmondani nem tudták, csak jeleneteket meséltek, vagy a már említett élményanyagból meséltek történetet. Maguk a szereplők sem tudták összefoglalni, részükről is egy reprodukálás volt.

A színjátékot tisztán három részre lehet választani.

Az első részben / az első felvonás / az angyalok és a pásztorok beköszönése. A helyszín a valós környezet, a befogadó család otthona.

Az első részt további színekre lehet bontani, az egyes színeket dalok választják el. Az első színben az angyalok mondják el, hogy miért is jöttek be: dicsérni az urat. A kép lezárása egy karácsonyi ének: Mennyből az angyal... .

A második jelenetben a pásztorok egyenként jönnek be. A pásztorok-ugyanúgy mint az angyalok- dallamos versben köszönnek. A verssorok kezdetekor pásztorbotjukkal koppan-
tanak a földön, ezzel is színesebbé t-éve a játékot, és nyoma-
tékot adva a szavuknak. A harmadik pásztor már célzást tesz a "főszereplő" az ŐREG jövetelére: „A leghátsó ő a legjobb,
Mint a csiga ugrik nagyot”

A pásztorok a második színt pattogó ritmusú énekszó-
val zárják, melyben Krisztus születését ünneplik.

A harmadik jelenetben megjelenik a pásztorok öregapja, megkezdődik a mókázás. Az első pásztorral folytatott párbe-
széde már utal rá, hogy ez az öregapa, nem egy tekintélyes
öreg pásztor, hisz kolbász helyett kötelet ígérnek a nyaká-
ba, töltöttkáposzta helyett moslétot.

Amikor beugrik úgy megrántja a derekát, hogy majd be-
lyukad a hasa.

Amit mond az nem hasonlít a "pásztortársak" jókívánságaihoz, Ő kér. Ahogy mondja, az sem hasonlít, a dallamos versek helyett kiabál. Végül lepihen.

A most következő dalt tulajdonképpen az angyaloknak kellene énekelni. Ebben a dalban adják tudtul a pásztoroknak, hogy mi történt Betlehemben. Nyilvánvaló, hogy színesíti úgy, ha heten éneklik, és nem zavar az senkit sem a megértésben.

Ezzel az énekkel visszakerülünk Jézus születéséhez. A következő rész a jászol előtt játszódik.

angyal: „Pásztorok, mit ajándékoztok a kis Jézuskának?”
És a pásztorok meghajolva a kis templom felé jó szívvel adakoznak, de „mit adhat egy szegény pásztor,

kinél a pénz sosem táncol.”

A pásztorok szájáról csak egy kérés hangzik el:

” Boldog legyen Magyarország!”

És az a kívánság máskor is érződik, a pásztorok az angyalok öltözködésén, hisz a sapkát és a pásztorbotot piros, fehér zöld színek díszítik.

Az öreget hívni kell az adakozáshoz és itt hangzik el a legtöbbet emlegetett párbeszéd.

1. pásztor): Jöjjön öreg oferára!

Öreg : Hova, Mariskához fel az ágyra?

/Itt mindig a család egyik nőtagját ne-
vezi meg. /

Az öreg feltérdel.

Az ajándék adás azonban kérés. A felajánlott bakkecskének csak a gidáját adja oda. / Ami sose lesz / Cserébe nyáját és cserepes akolyt kér. A kérésbe gúny vegyül, mert a tsz-
nek nincs cserepes akoly.

A jelenetet újból vidám, ritmusos dal zárja, amire az öreg medve módjára táncolni kezd.

A befejező rész ismét a jelenben játszódik, de folytatva az előző bohóckodást. Az Őreg most a keresztet perecnek hallja, és mikor megérti, hogy keresztet kell vetnie, az Atya, fiú, szentlélek helyett " Tyúkhús, lúdhús, kacsa, liba / pica / pecsenye" formulát mond.

A játék adomány kéréssel zárul, amit a pásztorok énekekben fogalmaznak meg, az ének áldás kéréssel kezdődik. Éneklés közben a pásztorok kivonulnak a házból.

A martonyi betlehemes játéknak három összetevője van: a szöveg, az ének és a mozgás, a sorrend jelentőségbeli különbséget is tükröz. Egyes vidékeken előtérbe kerül a tánc vagy más összetevő is belép / pl. bábozás /

A szövegelemzésnél is két csoportban kell vizsgálódnunk, az angyalok és a pásztorok beszéde, valamint az öreg megnyilvánulása.

Az Őreg kötetlenebb szöveggel rendelkezik, nem kell ütemhez tartania magát, ezért a tartalmán is könnyebben változtathat, a szavakkal is könnyebben játszhat, a helyzetnek megfelelően. A mókázásokat szívesen veszik a házaknál, nem sértődnek meg, sőt nagyokat vidulnak rajta. Az ütemezés és rímelés egyes helyeken nála megvalósítható.

A szöveget valószínűleg - nem tudni mikor - egy tanító vagy egy pap írhatta. Erre utal a SZABÁLYOS verselés / B+B, vagy 12+12 szótagszám / Eltérés mindössze az 1. pásztornál található, ez a változás valószínűleg az évek során történt.

Az énekek szorosan kapcsolódnak a szövegrészhez, ugyanúgy tartalmi funkciói is vannak.

Az énekek nagy része a régi katolikus énekeskönyven megtalálható volt, egyesek még a maiban is. / Mennyből az angyal; Titok teljes szent éjszakán; Fel nagy öröme; Betlehemi jó pásztorok. /

Egyedül az "Isten áldja meg..." kezdetű dal nem egykori eredetű. A dal üteme középtáján megtörik és regőlésre emlékeztető formulát nem vesz föl, mind tartalmilag, mind formailag.

A dalokat ütem kopogással teszik színesebbé, erre jó a csörgő pásztorbot.

Az énekek vallásos keretet adnak a játéknak.

A martonyi betlehemezésben kevés a mozgásos táncos elem.

A táncolásról nem tesz említést Sipos Gábor bácsi "én nem táncoltam" mondja.

Az angyalok játék közben nem mozognak, addig nem is kezdik el a beköszöntést, míg el nem helyezkedtek. A pásztorok is egyhelyben állnak, akkor hajolnak meg amikor ajándékaikat kínálják fel.

Egyedül az öreg mozog szabadon, lefekszik, letérdel, társai játéka közben a baltával ütögeti a férfiakat, emelgeti a lányok, asszonyok szoknyáját. Mozgása a medvéhez hasonlítható, nehézkesen mozog, tánc közben is a baltájára támaszkodik és akörül táncol.

Ha nem engedték be a házba a betlehemeseket, abból nem volt harag. De ha haragosok kerültek össze azáltal, hogy a betlehemesek beengedték a házba, a haragot ilyenkor félre tették, ellenségesen semmiképpen sem léptek fel.

A betlehemezés sokat veszített jelentőségéből. Ez nem a betlehemezés tartalmának és formájának köszönhető, hanem az idő járt el felette. Ma már Martonyiban is újdonságként hatott az eljátszása. Milyen szerencse, hogy volt egy ember Ésik Pista bácsi, aki a sok szereplésen át megtanulta a szöveget és harminc év után átadhatta.

Ma már a moziba, színházba járó tévé-néző nemzedék nem talál élvezetet a betlehemezésben. Marlonyiban kevés fiatalot lehetett volna még rábeszélni arra, hogy járjon betlehemest. A családok viszont szívesen láttak volna bennünket, elismeréssel beszéltek rólunk. Talán ennek hatására jelentkeztek újabb betlehemes jelöltek, akik szeretnék eljátszani legközelebb.

Az élménynyújtás mindenképpen sikerült, talán így lehetne közelebb hozni a gyerekekhez a népdalt, a fafaragást is. Mert az iskolában hiába szánunk osztályonként két-három órát a népművészetre, ha az csak tananyag marad a gyerek előtt, nem élmény, ami minden nap visszatér, újabb szépségeket feltárva.

Sajnos sok pedagógus tabuként kezeli a betlehemezést, a vallásosságot látja mögötte és ezért nemzedékek nőnek fel anélkül, hogy találkoznának - jelen esetben - a betlehemezéssel. Holott a szocialista embereszmény nem létezhet a népi kultúra ismerete nélkül és a betlehemezés egy alap, hisz nincs olyan etnikai terület, ahol ne élt volna.

Vajon hány tanító tudja, hogy a 2. osztályos énekzene munkatankönyvben található egy betlehemes dal: „Tik csak esztek, isztok...” kezdettel.

Igen sajnálatos, hogy az egyetlen rendszerező, tipologizáló tanulmány mindezidáig nem jelent meg magyar nyelven, csak francia kivonata hozzáférhető / Benedek Andrásé; 1950. Benedek André : Les jeux hongrois de Noël/

Egyre több szó esik arról, hogy baj van a fiatalság magyarság érzetével. Lehet, hogy ez természetes is, hisz elszakadt egy fonal a nagyszüleink és közöttünk. Ezt, a mások által elszakított fonalat nekünk kell összekötözni.

Bibliográfia

Dömötör Tekla : Naptári ünnepek -népi színjátszás
/ Bp. 1964. /

Füldes László: A Budajenőre telepített székelyek
betlehemezése
Módszertani kísérlet betlehemes játé-
kok teljesebb rögzítése / Ethn. 1958 /

Ortutay Gyula: Kérdőív betlehemes játékok gyűjtéséhez
/ Ethn. 1956. /

Magyar Néprajzi Lexikon

Dömötör Tekla: Magyar Népszokások / Corvina 1972 /